

Др Славица Ј. Ковачевић, ванредни професор
Универзитет у Нишу
Правни факултет у Нишу
slavisa.kovacevic@gmail.com

СХВАТАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ БОЖИДАРА С. МАРКОВИЋА

Сажетак: Превазилажење евидентне кризе демократије могуће је учинити и увидом у традицију наше демократске мисли. Овај рад подсећа, упућује, актуелизује, вреднује и прејоручује научно-демократску мисао Божидара С. Марковића, у реалном контексту мукојирних процеса увођења и консолидације демократије у Србији. Схватање демократије Божидара С. Марковића је теоријски оквир који задовољава критеријуме научне објективности јер обухвата карактеристичка и суштинска обележја демократије и критеријуме методолошке контекстуалности за различита и специфична искуства појединих земаља и народа. У раду се истражују оквири демократије, њене карактеристике, добре и лоше стране демократије у околностима наше, данашње политичке праксе.

Кључне речи: демократија, слобода, једнакост, вредности демократије, недостаци демократије.

1. ОПШТИ ДОПРИНОС ДЕМОКРАТКОЈ МИСЛИ

Марковићев допринос демократској мисли и пракси је веома значајан: *прво*, његово схватање демократије је јасно, разумљиво, научно и емпијски утемељено, лоцирано на битне одреднице и проблеме, систематизовано; *друго*, формулисао је теорију о оквирума демократије која је довољно општа да обухвати сва политичка искуства, а, истовремено, довољно флексибилна и контекстуална да уважава појединачна и периодична искуства и искушења демократије; *треће*, утемељио је демократију на његовој општој научној мисли о друштву, политици и праву, односно на једној општој теоријској концепцији за разлику од претежно емпијских симплификација демократског живота. Његово схватање демократије је довољно концепцијски

широко и рефлексивно да обухвата значајне стране и процесе демократије и супроставља се свим помодним једностраним и једнодимензионалним моделима демократије која се у глобалном политичком окружењу намеће као једино исправан пут развоја друштва; *чејвришо*, Марковићево схватање демократије није идеологизација и догматизација демократске мисли и праксе већ научнокритичка рационализација друштвеног живота која се опире сваком апсолутизовању једног начина мишљења, једног модела демократије, једног модела политике. Променљивост и динамичност друштвене стварности спречава сваки интересни и идеолошки конструктивизам који се механички имплантира у друштвени и политички живот; *џејто*, овако поимање демократије треба да има и образовну и педагошку функцију јер даје оквир за учење демократије не само у академском смислу већ и у смислу друштвених и политичких актера. Посткомунистичка транзициона друштва нису имала критички приступ приликом увођења и консолидације демократије. Како су догматизовала марксизам тако догматизују и либерализам. Добре поуке о демократији су основни предуслов за стабилну и развијену демократију. Стога, у даљем тексту се осветљавају Марковићеве значајне одреднице демократије и актуелизују у контексту данашње праксе, посебно праксе транзиционих друштава.

Божидар С. Марковић припада значајном реду наше научне и демократске мисли у Србији, а његово схватање демократије није једнократно, једновременско, пролазно, већ је научно значајно и актуелно и данас у време кризе демократије. Он је демократију одредио као „владавину сувереног народа, политички режим у коме сви грађани равноправно и путем слободног изражавања воље учествују како ће се управљати државом“.¹ Демократија почива на идејама слободе и једнакости спајајући при томе две фундаменталне стране и принципа демократије а то су, управо, слобода и једнакост. Демократија се опире сваком дефинитивном и крајњем одређењу, што је и утицало на Марковића да не буде преокупиран строгим и структурално-логичком дефинсању појма демократије. Усмерио је научну пажњу на претпоставке и основне демократске константе односно кординате око којих се одвија друштвени живот, на оквире демократије којима се обухвата проблематика друштва и могућност демократског одлучивања, на утицај вансистемских околности на структуру и оквир демократије.

За разлику од других политичких облика, Марковић се сврстао у ону групу политичких и социјалних антрополога који демократију виде као најприроднији, најрационалнији и најправичнији начин управљања државом у цивилизованим људским заједницама, који није имун од кварења и корум-

¹ Божидар С. Марковић, *О њаведном љраву*, Visio mundi academic press, Нови Сад 1993 стр. 136

пирања. Да демократија не припада реду конструктивистичких, унапред задатих, идеолошки уобличених и формативно довршених или чак наметнутих односно октроисаних политичких облика, Марковић потврђује када каже да демократија није „вештачки, доктринерно конструисан систем или друштвена теорија...него природом ствари и људске психе условљен самоникао и спонтано настао политички режим, тако да живети у демократији представља истовремено и једно од најосновнијих и природних права човека“.²

2. ОСНОВА ДЕМОКРАТИЈЕ – ПРИРОДА ДРУШТВА

Основу или корен демократије треба тражити у природи људског друштва у коме влада релативност, променљивост и неизвесност што битно опредељује и знања и истину о друштву, а посебно формирање друштвених и политичких ставова у демократији. „Друштвена и политичка истина су наине несигурне, несталне и изложене непрекидном мењању како по садржини тако и временски и просторно“.³ Овде се Марковић издиже изнад научног позитивизма и стаје на становиште варијабилне суштине друштва.

Идеју „социјалног релативизма“, која се налази у самом крену демократије, Марковић обликује на принципијелној равни: „у недостатку могућности апсолутних друштвених вредности и сазнања, сваком појединачном мишљењу у друштвеној заједници треба признати релевантну истинитост односно вредност...социјална истина се посматра условљено и историјски; она нити је једна нити је апсолутна не само за будућност него и за садашњост...тамо где нема апсолутних и коначних истина, тамо нема места ни слободи, ни једнакости, нити има потребе за њима“.⁴ На овај начин, Марковић зачиње једну рефлексивну и стваралачку истраживачку нарав, која је супротна данашњем конструктивизму и догматизацији демократије. Демократије је све више зависна од плуралистичког и комплексног карактера друштва.

Промципијелно полазиште релативности социјалне и политичке истине има своје упориште у идеји демократије као практичне филозофије и идеји еволутивног и променљивог карактера друштва.

Инспирације социјалног релативизма, иначе, налазимо у категоријама продуктивне скепсе. У процесу досезања истине о друштву јављају се одређене препреке односно могућности: различите врсте сазнања или различити путеви сазнања као што су здраворазумска, религијска, идеолошка, научна, филозофска – претпостављају и различите степене научне објективности, извесности, односно, на другој страни, субјективности. Свако сазнање има

² Ibid., 136.

³ Ibid., 137.

⁴ Ibid., 115.

своју гносеолошку вредност. Идеја когнитивног егалитаризма произилази из различитости индивидуалних сазнајних моћи и неједнаких знања, мерила, вредности или заблуда које су обликоване различитим социјалним припадништвима. Променљивост друштва ствара нова сазнања и веровања потискујући стара. Оно што се у једном времену сматра као истина и вредност, у другом постаје неистина и заблуда. Идеје, теорије и вредности са већим степеном историјске и друштвене утемељености имају већу шансу да постану општи легитивни оквир мисли и деловања. Демократија је отворено друштво које тежи сталном преиспитивању постојећег и изналажењу алтернатива у решавању конфликтне природе друштва. Нове потребе и интереси траже нова сазнања и начине решавања проблема.

Друго извориште социјалог релативизма полази од Аристотелове политике као практичне филозофије или филозофије људских ствари које је најдоследније оживео Вилхем Хенис.⁵ Практична филозофија, за разлику од чисте теорије, проучава оно што је променљиво, а то је људски свет и људско друштво. Практично се односи на свет који се мења, што значи да тај свет није савршен и да тек развојем остварује своју сврху. Може ли бити коначне истине о предмету који се стално мења. У односу на свет практичног деловања није могућа поузданост силогистичког закључивања. У моралном и практичном деловању руководимо се практичном мудрошћу, а не теоријски знањем, јер практични домен не даје поуздану сазнајну извесност, већ представља способност деловања у променљивим околностима и правилно расуђивање шта је добро а шта лоше. Сфера политике је релевантно деловање, а не произвођење, она није техничко умеће стварања заједнице, као што ће Хобс претпоставити критеријум техничке рационалности савремене државе. Зато се практичне науке крећу на подручју контингентне и сложене праксе, у мањој мери су научне, него теоријске дисциплине. Знање из области практичнога не следи из нужних, аподиктичких и аксиоматских, већ само из дијалектичких, плаузибилних, вероватних, делатно прихватљивих премиса. Топика је специфичан метод на подручју утврђивања практичних знања и означава мисаону вештину која се оријентише на проблемску праксу, она је „техника проблемског мишљења“.⁶

Да друштво није једна непроменљива и затворена структура указује еволутивна правилност друштвене историје, сталне промене социјалних и политичких облика и процеса. Свака епоха, рездобље, период или догађај, добрим делом су јединствени, извесно непоновљиви и различити у односу на прошлост. Државе и политичке заједнице опредељују историјске, традиционалне, националне (етничке), културне посебности. Нарочито у савременом

⁵ Упор: Вилхем Хенис, *Политика и практична филозофија*, Нолит, Београд 1993

⁶ Упор: Теодор Фивек, *Топика и јуриспруденција*, Нолит, Београд 1987

добу када је сваки политички облик заједнице, ма колико да дели општи заједнички фонд општеприхваћених цивилизацијских вредности, условљен задатостима историјске специфичности развоја. Динамика друштвених промена даје посебну димензију друштвеним и политичким појавама: кад се нешто мења у времену тешко је доносити дефинитивне и сигурне закључке, посебно предвиђати њихову будућност. Еволуција и демократија су међузависне појаве које се претпостављају и прожимају.

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Општа Марковићева разматрања о демократији укључују и расправу о њеним карактеристичним својствима, што је често предмет недоумица и контраверзи у науци. Марковић стоји на оном теоријском становишту да демократија није доктрина, идеологија или теорија, нити специфичан поглед на свет политике, већ метод настајања и обликовања воље, метод политичког одлучивања и избора суверене власти, процедура установљавања правила политичке игре, пут доласка до политичке истине, формула за решавање проблемских стања друштва.

Марковић износи два карактеристична става. Први, демократија се не своди на неку „посебну доктрину или идеологију којом се решавају конкретна питања, него на начин доношења одлука и процедура како ће се одлуке доносити, нити се она везује за никакав социјални програм тако да је она толерантна према плуралитету мишљења и праксе, и други став, она није „садржински одређен и коначан друштвени и политички програм“.⁷ На овај начин демократија се поима као форма, а не као садржина, она је форма која подразумева односно протежира различите суштине. Демократија не прејудицира облик државе; она „не предлаже...хоће ли облик државе бити монархија или демократија, хоће ли парламентарни систем бити једнодомни или дводомни“, она априори не опредељује ни правац спољне ни програм економске политике.

Као политичка метода, демократија је „категија вишег реда“ која концепцијски надилази или превазилази доктрине и идеологије либерализма, социјализма, капитализма, тоталитаризма, јер као отворен систем обухвата и омогућава изражавање друштвених, политичких, културних, етничких и других програма и садржаја. Једини пандан демократији су ауторитарни режими као што су аутократија, апсолутизам, диктатура, деспотија.

Слобода и једнакост су две „константе“ демократије. Политичка претпоставка о социјалној једнакости доводи до институционалног признања

⁷ Марковић, *op.cit.*, стр. 135

човека-грађанина у политичком систему демократије. Индивиде су једнаке обзиром на своју природу, идеје, циљеве, своју истину, вољу, мотив, активности. „Отуда претпоставке...да све индивиде социјално имају исти значај...ниједно мишљење не може се признати за апсолутно меродавно...нико нема право јер сви имају подједнако право...где нема поузданог знања сви ће имати подједнако знање...ниједна вредност није несумљива и све су вредности подједнако сумљиве...ако ничија воља нема апсолутно признат мотив, све се воље морају подједнако поштовати“.⁸

Изложена претпоставка о апсолутној једнакости била је мета либералне критике: дословно схваћен егалитарни идеал своди демократију на квантитативни бројчани показатељ, где је „број постао аргумент по себи и чак једино могућ рационално квалификовани аргумент“, и како се „аргументи не могу мерити – нема према чему да се мере – него се броје“.⁹

Ауторитарни и аутократски режими искључују политичку једнакост. Политичка истина постоји, али се указује и открива само извесним људима који су на власти, и који имају право да наметну своју истину, вољу и послушност. Ако имају кључ истине о друштву онда постоји само једна политика, без алтернативе. Аутократија је догматски систем који ствара и подстиче мистицизам а спутава еволуцију, рационализам и критику.

Марковић веома јасно и једноставно указује на још једну разлику између аутократије и демократије која се тиче неједнакости у расподели политичке одговорности. Он сматра да демократија поједностављује појаве и процесе на просте, једноставне и упамтиве фразе, чиме онемогућава разумевање сложености реалних токова друштва. Такође, у временима криза она се као техника владања може указати као ефикаснија, „она своје одлуке доноси брзо и још брже их спроводи, и кад је одлука погрешна утолико се са мање препреке срља у катастрофу. Још сликовитије, аутократија „сва јаја држи у једној котарици, и кад ова падне слом је потпун, демократија међутим дели ризик и зато битка за њу никад није изгубљена“.¹⁰

Слобода је општа призната вредност, претпоставка и константа демократије, а Марковић је најоштрије схвата као самоодређење или самоизбор индивида и колективитета у оквиру постојећих алтернатива. Ако човек-грађанин ужива једнак статус у политичкој заједници, односно ако се претпоставља једнакост у слободи опредељења и избора, онда демократски процес подразумева слободу сваког да формира и изражава своја мишљења и ставове. Сматра да се слобода испољава на више начина: „у слободном изражавању појединачних мишљења, слободи организовања и удруживања људи,

⁸ Ibid., 115.

⁹ Ibid., 116.

¹⁰ Ibid., 116.

у слободи договарања и зборовања, у слободи јавних медија... у слободи од страха и свих врста насиља и притисака“... она је пут којим се долази до социјалне истине у демократском друштву“.¹¹ Демократски процеси усвајања, стабилизовања и мењања ставова, мишљења доводе до слободне јавности а дискурзивне слободне комуникације доводе до компромисних решења, генерализације појединачних и посебних мњења, па све до заједничке платформе и програмских решења иза којих стоји већина.

Слобода значи развој и еволуцију. Марковић указује на ону димензију слободе која иде у корак са принципима еволуције. Ефекти упражњавања и практиковања слободе изражавају се као „могућност несметане еволуције и динамизам политичког живота“. Пошто се свака слобода супроставља догми и коначним истинама заједнице, она значи не само слободу формирања и изражавања, већ и мењања ставова и понашања под утицајем нових процеса и односа односно, како каже Марковић, „околности које се једноставно слажу са потребама еволуције која објективно постоји у материјалном свету и свету идеја“,¹² чиме се може упоредити са Хегеловим схватањем историје као напредовањем слободе.

Марковић овде даје директну инспирацију за пропитивање односа слободе и једнакости бу студији Милана Матића.¹³ Подела на либералну и социјалну демократију изражава односно одсликава две стране или компоненте демократије. Слобода и једнакост имају позитивну импликацију само ако се налазе у процесу сталног уравнотежавања, сусрета, „дијалога“, продуктивне синтезе, док тоталитарна импликација упућује на потпуну превагу једнакости на штету слободе. Неравнотежа између слободе и једнакости доводи до несразмере: ако једнакост претеже или јача, нарочито ако се екстремно фаворизује, онда се ограничава слобода, подстиче колективизам, гуши креативност и могућност избора. Посматрано са друге стране, слобода без једнакости ствара атомизацију, социјалне разлике. Нити једнакост има смисла ако је инструментима политичке моћи спутана слобода избора и аутономија воље. Пренагашена слобода нема смисла ако продукује социјалне неједнакости, што се посебно односи на слободу тржишног надметања.

Преваленција једнакости без слободе подстиче, јача и установљава ограничења, продукује патернализам, која поставља границе слободе, доводи до униформности. Тако и прекомерна афирмација слободе продубљује неједнакости и неједнако односно неправедно расподељује моћ и добра у друштву. Према томе, комбинација либерализма (слободе) и социјализма (једнакости) је излаз из неравнотеже: коегзистенција слободе и једнакости доводи до

¹¹ Ibid., 117.

¹² Ibid., 139.

¹³ Уп: Матић, Милан, Либерализам, полулизам и демократија – три есеја из политичке теорије, Институт за политичке студије, Београд, 1992.

консесуалне продуктивне синтезе и компрехензивне равнотеже. Тако долазимо до поенте демократије, наиме, да је равнотежа, допуњавање, кориговање слободе и једнакости основни синтетички принцип демократије. На тај начин, слобода и једнакост једностране доприносе демократској пракси приближавају и саживљавају.

Немогуће је у овом следу анализе заобићи и Ханса Келзена, који стоји на становишту међузависности слободе и једнакости: слобода је претпоставка једнакости и обрнуто. Нарочито када пише да се „једнакост претпоставља као основна хипотеза демократије...не треба овај или онај да буде слободан, пошто овај више не важи од онога, него што више њих треба да буде слободно“.¹⁴ Келсен на другом месту, расправљајући о негативним импликацијама владавине већине сматра да принцип већине треба извести из категорије слободе. Не вреди већинска воља ако није слободно формирана. Принцип већине не може се до краја извести из једнакости, већ из једнаке слободе. Дакле, слободни смо да практикујемо једнакост а једнаки смо у практиковању слободе.

4. ПРЕТПОСТАВКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Када говоримо о претпоставкама демократије које обезбеђују њену функционалност, истрајност и стабилност, у социологији, културологији и политикологији наводи се читав низ услова, фактора и чинилаца који подстичу стварање, одржавање и развој демократије, од историјских односно традиционалних, преко социјалних, економских, политичких, ситуационих, међународних. Марковић анализира неколико важних претпоставки демократије: политичка зрелост народа, постојање опозиције, јака држава и програми. Значај ових претпоставки је велики, нарочито данас у Србији, када оне мањкају и готово да не постоје.

Политичка зрелост народа односи се на његове биолошке, психичке, историјске, традиционалне задатости, ништа мање политичка образованост грађана. Овако одређене претпоставке које он наглашава и анализира представљају „сјајно место“ у данашњем „политичком мраку“ друштва Србије. Марковић наводи синтагму „политички квалитет људи“ којом означава културни и морални вид човековог живота, мноштво карактерних одлика од „поштовања постојећег правног поретка и социјалне дисциплине, од свесног испуњавања дужности према држави и друштвених обавеза“ па до грађанских врлина у које наш Марковић убраја „одсуство насиља, толерантност,

¹⁴ Ханс Келзен, *О суштини и вредности демократије*, Центар за унапређење правних студија, Београд 1999, стр. 9.

самокритичност, самодисциплинованост, поштовање туђе личности и уважавање туђег мишљења“.¹⁵

Да би демократија заживела, она треба да постане реално интернализована свест грађана. Споља наметнуте институције демократије нису довољне, ако људи нису научени демократији. Ништа мање није значајна другачија Бобијева мисао да „васпитање за демократију не долази пре праксе демократије“¹⁶ Систематска научна сазнања о васпитавању за грађанство и демократију долазе нам са научним концептом политичке културе и теоријом демократске личности. У том смислу, Тркуља заступа становиште да учење демократије иде пре демократског искуства и употребљава синтагму „ненаучене лекције демократије“ које ставља у контекст транзиционе консолидације демократије.¹⁷

Демократија нема смисла ако не постоји социјално утемељена, политички артикулисана, институционално призната, кредибилна и структурирана опозиција, не само политичка него и културна, интелектуална. Марковић више обраћа пажњу на политичку опозицију која директно остварује контролу и корекцију власти јер „критикујући владајућу већину и износећи њене слабости и грешке доприноси да се грешке спрече, исправе и да се убудуће не понављају“.¹⁸ Да одемо даље и утврдимо да опозиција није само усмерена према власти већ и према јавности и бирачком друштву тако што нуди алтернативне програме, ствара поверење и потенцијалну већину за себе, а тиме и смену власти. Она је и балансирајући фактор јер аргументацијом за поједине проблеме спречава крајности и злоупотребе сваке врсте које су својствене свакој власти. И данашња политичка пракса потврђује да без јаке, делотворне, усмерене, утицајне, организоване, одговорне, програмски профилисане опозиције нема озбиљне алтернативе, нити могућности за избор добре и ефикасне власти.

Држава је неопходни облик конституисања и правног оквира демократског друштва, а нарочито добро организована, правом регулисана држава која ће обезбедити развој основних вредности друштва. Постојање државе као функционалне институције институција је неопходан оквир и услов демократије. „Лабава демократска држава омогућава...да у њој узму маха негативне појаве, као што су демагогија, корупција и анархија...које доводе до укидања демократије и завођењу диктатуре и тоталитаризма“.¹⁹

Марковић сматра да је можда најважнија претпоставка за демократију успостављање правне државе: „владавина људи замењује се владавином закона“.

¹⁵ Marković, op.cit.143.

¹⁶ Норберто Бобио, *Будућности демократије*, Филип Вишњић, Београд 1990, стр. 29.

¹⁷ Тркуља, Ј, *Освајање демократије*, Драганић, Београд 1993.

¹⁸ Marković, op.cit.,114.

¹⁹ Ibid.,144.

Указујући на значај владавине закона, он нас инспирише да поставимо функционалну нормативну утемељеност државног и друштвеног поретка демократије. Наиме, основна функција нормативног поретка демократије је да обезбеди: регулисање конфликтних ситуација и елиминисање излишне дисхармоније, предвидиву праксу са очекиваним последицама, институционалне процедуре представљања интереса, грађански мир и развој. Право је цивилизацијска творевина која ограничава политичку моћ и посезање за слободом, оно је формативни чинилац против неконтролисане, неограничене самовоље власти и моћи које имају сталну тежњу да се увећавају и шире. Демократија подразумева излаз из самовоље према владавини права.

Политички програми представљају посебну врсту „политичких докумената“ на којима се заснива целокупна активност политичке прексе, укључујући и државу као основни облик њене организације. Они, према Марковићу, обухватају распон од првих принципа, начела и претпоставки грађанског и државног живота, унутрашње и спољне политике, па до решавања дневнополитичке праксе, од универзалних и општих до конкретних програма. Програми се односе на различите области „државне организације, економије, друштвеног живота, националне политике...и могу бити испуњени различитим садржајем“.²⁰ Политичке програме директно обликује више доктрина или идеологија, којима се утврђују циљеви, вредности и средстава њиховог остваривања. Јенодимензионална демократија почива само на једној инструменталној идеологији и једном моделу политике.

Демократија подразумева ефикасне, реалистичне и рационално оствариве програме, насупрот демагогији и хиперпродукцији изборних обећања која се никада не остваре. Критички потенцијал демократије омогућава преиспитивање и вредновање практичних резултата и смењивост односно корективност јавних политика.

5. ДОБРЕ И ЛОШЕ СТРАНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Као и свака људска творевина која никада не постиже савршенство, тако и демократија у својој досадашњој историји никада није досегла свој узор или идеалну форму, јер је то супротно њеној природи као отвореног система. Демократија је увек условљена ширим окружењем, посебно социјалним, културним, политичким и геополитичким околностима, тако да је процес обухвата контингентних и сложених изазова времена императив њене флексибилности и истрајности. Демократија претпоставља боље друштво од било ког. Демократија означава све оно што чини отклон и предност у односу на аутократију и ауторитаризам. Марковић указује на четири „преимућства“

²⁰ Ibid., 145.

демократије: еволутивност, неискључивост, рационалност и праведност. Еволутивна црта демократије „значи само могућност сталног мењања постојећих, релативних истина, владајућих идеологија и мерила вредности...“²¹ Да демократија није затворен и довршен систем указује њена теоријска и практична историја која нас поучава да се њена природа мењала под бременом промена. Дуга је историја социјалних борби која је довела до еманципованог грађанства као основног субјекта демократије. Променљивост и развојност је основна закономерност историје и друштва, па и демократије као њихове творевине.

Скептична према свакој апсолутизацији, демократија није искључива јер је „спремна да прихвати сва мишљења, доктрине, идеологије и програме иза којих стоји изванредан број људи“²². Она је, дакле, отворен систем за плуралитет различитих, чак и супарничких идеја, сазнања и мишљења, што консеквентно доводи до толеранције према другом и другачијем мишљењу. Ауторитарно и тоталитарно друштво намеће један систем знања и веровања као обавезу за све друге, дакле намеће догматски начин мишљења и понашања који је тако карактеристичан за транзициона друштва једнодимензионалне демократије. Демократски систем не претпоставља постојање једног кључа истине који се арбитрерно и милитантно намеће другима. Исувише је позната глобална појава промоције једног модела демократије који се импостира у различите традиције и искуства.

Вреднована као најрационалнији систем или метод, демократија „претпоставља слободну комуникацију мишљења, делања и актера, одмеравања и балансирања аргумената око проблематичних и спорних питања“.²³ Овакав начин стварања политичке истине заједнице истовремено је најобјективнији и најреалнији јер су „на адекватан начин заступљене све друштвене стварности, људска знања и уверења, жеље, циљеви, могућности и снаге“.²⁴ Дакле, процес демократског одлучивања почива на рационалном образлагању, аргументовању, одмеравању, вредновању, мирењу и приближавању алтернатива. Демократија, такође, своју рационалност изражава кроз кохерентност рационалног одлучивања, калкулусања, преференција, мирења и приближавања интереса, афирмације интереса и потреба људи.²⁵ Путем демократије људи „...на миран, легалан и разуман начин обаве и најдубље друштвене реформе и политичке промене“.²⁶ Демократија треба да буде

²¹ Ibid., 140

²² Ibid., 140.

²³ Ibid., 140.

²⁴ Ibid., 140.

²⁵ Уп: Младеновић, Иван, Рационални избор и демократија, Албатрос плус, 2013, Београд.

²⁶ Ibid., 141.

примењена и доживљена правда. Марковић сматра да морална компонента демократије протежира правду као пропозицију демократије. Правда је у продуктивној синтези једнакости и слободе.

Три најзначајнија недостатка демократије, према професору Марковићу, су: апстрактна једнакост, границе већинске власти и могућност самоукидања. Демократија носи са собом и лоше стране, опасности и ризике, она је „...алатка којом се може подједнако добро и кров над главом сазидати и гроб ископати“²⁷.

Хипотеза о апстрактној једнакости свих није утемељена реалност, јер се ради о претпостављеној али никада потпуно реално доказаној односно оствареној једнакости. Стварну једнакост треба разликовати од једнаке могућности и правне једнакости. Правно санкционисање једнакости је показатељ да постоје социјално-економске неједнакости. Марковић указује на то да су људи фактички неједнаки. Али, право на једнаку могућност, на једнаке шансе на избор подразумева политичко и правно признање истог значаја и утицаја грађана на управљање државом. Практично упражњавање једнаких могућности условљено је степеном развоја и „социјалним квалитетом јединке“²⁸. Пракса показује већи значај једних у односу на друге. Идеја једнакости, обзиром на своје практичне консеквенце, коригује се идејом о умереној једнакости, а социјално усмерена држава и правни поредак спречавају екстремне (не)једнакости.

Недостатак демократије Марковић изражава у прекорачењу „граница већинске власти“ у односу на права мањина, и указује на захтев о постојању „извесних граница која демократска већина не може да прекорачи и права које већина не може прегласавањем да окрњити нити да одузме мањини“²⁸, мислећи на права етничких, верских, социјалних и политичких мањина и неједнако поступање према њима. Гаранције индивидуалних и мањинских права обезбеђују се, поред културних норми и разлога разума, и правним гаранцијама.

Посебан недостатак демократије је могућност њеног самоукидања, на шта је Марковић међу првима указао у нашој демократској мисли, а светско-историјска пракса више пута показала стања „од најгрубљих унутрашњих диктатура, до агресије у међународним односима...“²⁹ И данас је видљив проблем имунизације демократије од садржаја који слабе њен потенцијал. Изразита олигархизација друштвеног и политичког живота, ауторитарне тенденције, непредстављеност интереса – само су неки од кључних фактора који продубљују становиту кризу и дисолуцију демократије. „Демократија личи на дискретног ствараоца који своје дискретне просторије ставља

²⁷ Ibid., 119.

²⁸ Ibid., 141.

²⁹ Ibid., 141.

на располагање сваком заинтересованом, не питајући га одакле долази, ни куда иде, ни какве су његове намере“.³⁰

Пракса нам добро показује да су демократији потребни јасни, одређени, неопходни, нужни услови односно предуслови³¹, претпоставке, оквири и константе без којих она не може да се установи, функционише и развија. Без њих, она се претвора у фарсу или привид односно супротност. Основни парадокс између теорије и праксе демократије састоји се у томе што, упркос постојању демократске мисли и научног сазнања, демократска пракса показује озбиљне дефиците. Демократску праксу карактерише значењски релативизам, под дејством различитих интереса, критеријума и разлога друштвене и политичке моћи. Овој инструменталној димензији дегенерације демократије, треба додати један показатељ који представља суштинску сметњу консолидовања демократије у Србији. Недостатак друштвено-културних претпоставки демократије односе се на постојање релативно трајне, базичне, преовлађујуће, стабилне диспозиције појединаца, група, односно претежних актера друштвеног живота који подупиру демократску структуру институција и одговорност изабране власти. Иако не постоје предодређени народи за демократију, свако друштво има могућности да развије демократију, само треба да их рационално ослободи и практикује у променљивим околностима и изазовима савремености.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Божидар С. Марковић, *О њаведном њраву*, Visio mundi academic press, Нови Сад 1993.
- Вилхем Хенис, *Политика и практична филозофија*, Нолит, Београд 1993.
- Теодор Фивек, *Тоџика и јурисџругенџија*, Нолит, Београд 1987.
- Војислав Становчић, „Владавина права и демократија“, *Анали Правноџ факулџџеџа у Беоџраду*, ЛП, бр. 2, стр. 29-58.
- Бранислав Стевановић, „Сви демократски предуслови“, У: *Образовање и савремени универзиџџеџиџи* 2, Тематски зборник радова, том 3, Филозофски факултет, Ниш 2012, 492-506.
- Јовица Тркуља, *Освајање демократиџије*, Драганић, Београд 1993.
- Ханс Келзен, *О сушџџини и вредносџџи демократиџије*, Центар за унапређење правних студија, Београд 1999.
- Милан Матић, *Либерализам, џоџулизам и демократија – три есеја из политичке теорије*, Институт за политичке студије, Београд 1992.
- Младеновић, Иван, *Рационални избор и демократија*, Албатрос плус, Београд 2013.
- Норберто Бобио, *Будућносџи демократиџије*, Филип Вишњџић, Београд 1990.

³⁰ Ibid., 117.

³¹ Стевановић, Бранислав, „Сви демократски предуслови“, У: *образовање и савремени универзитет 2*, Тематски зборник радова, том 3, Филозофски факултет, Ниш, 2012, 492-506.

Slaviša J. Kovačević, Ph.D., Associate Professor
University of Niš
Faculty of Law Niš
slavisa.kovacevic@gmail.com

Understanding the Democracy of Božidar S. Marković

Abstract: *Overcoming the obvious democracy crisis is possible to be done by taking an insight into our democratic thought. This paper reminds, directs, actualises, values and reminds scientifically-democratic thought of Bozidar S. Markovic, in a real context of strenuous processes of introducing and consolidating democracy in Serbia. Understanding democracy of Bozidar S. Markovic is a theoretical framework which satisfies criteria of scientific generalisation, for it includes characteristic and essential landmarks of democracy and criteria of methodological contextuality for different and specific experiences of certain countries and their people. In this paper the frameworks of democracy are being thematized, with its characteristics, good and bad sides in the circumstances of our current political practice.*

Keywords: *democracy, freedom, equality, democracy advantages, democracy disadvantages*

Датум пријема рада: 13.06.2020.